

הרב יהודה פרנס

שיטת הרמב"ם בלועג לרש

ענין לועג לרש מובא בברכות (יח.), וז"ל הגמ', מתו ומשמרו אין, אבל מהלך בבית הקברות לא, והתניא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו. התם תוך ארבע אמות הוא דאסור, חוץ לארבע אמות חייב, דאמר מר מת תופס ד' אמות לק"ש. הכא חוץ לד' אמות נמי פטור, ע"כ.

ולענין מצוות ציצית גם כן נזכר שם בגמ', וז"ל, רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות, הוה קשדיא תכלתא דר' יונתן. אמר ליה ר' חייא דלייה, כדי שלא יאמרו למחר באים אצלנו, ועכשיו מחרפין אותנו, ע"כ.

והנה מפשטות הגמ' היה משמע שאסור לועג לרש בעיקר מוגדר כאיסור עשיית מצוות בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת. וכן מוכח מדברי התוס' שם ד"ה וספר תורה בזרועו, שאסור לועג לרש אינו תלוי בס"ת בזרועו אלא במאי שהוא קורא דברי תורה. ולפי הרבה ראשונים התומכים בשיטת התוס', ס"ת לא הובא כאן אלא בכדי למנוע האסור של דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה. הרי שענין לועג לרש אוסר מלקיים מצוות תפילין ומצוות ציצית ומצוות תלמוד תורה ומצוות ק"ש. ומכל זה יש ללמוד שעשיית כל המצוות נאסרו, או בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת. ולא מצאתי לאחד מן הראשונים שיחלוק על הגדרה זאת, עד שעיינתי בדברי הרמב"ם.

דעת הרמב"ם בענין זה מובאת בארבעה מקומות. הרמב"ם כתב בהלכות ק"ש (פ"ג ה"ב), וז"ל, אין קורין לא בבית המרחץ ולא בבית הכסא אע"פ שאין בו צואה, ולא בבית הקברות, ולא בצד המת עצמו, ואם הרחיק ארבע אמות מן הקבר או מן המת מותר לקרות. וכל מי שקרא במקום שאין קורין, חוזר וקורא, ע"כ. והנה יש לדייק בדברי הרמב"ם במה שכתב שאם קרא ק"ש בבית הקברות שלא יצא, דלמה לא יצא. אם עשה מצוה, ובשעת המצוה חטא בלועג לרש, הלא אין בזה משום מצוה הבאה בעברה, אלא שעשה עברה כשעשה מצוה, ווודאי צריך להיות הדין שקיים המצוה בנידון כזה. ועוד, הרי דימה ק"ש בבית הקברות לק"ש בבית הכסא, והלא הגמ' בסוטה (מג:) אומרת בפירוש שמת תופס ד' אמות לק"ש משום לועג לרש. וא"כ למה הוזכר איסור ק"ש בבית הקברות בצירוף איסור ק"ש בבית הכסא. והראב"ד משיג כאן על הרמב"ם וכותב, א"א, אם אמר על מי שקרא בצד המת

שיחזור ויקרא, לא אמר כלום, ע"כ. הרי שהראב"ד הקשה כמו שאמרנו, שבשלמא לענין ק"ש בבית הכסא אפשר לומר שאין זה מקום ק"ש, ולכן יש שם אסור לקרוא, וגם שאינו יוצא, שאין המקום ראוי לק"ש. אבל זה לא ניתן להאמר לענין ק"ש בבית הקברות, שהרי אין בבית הקברות הפקעת מקום לק"ש, אלא שיש בו אסור לועג לרש, שעובר על אסור זה, אבל מ"מ עדיין צריכים להבין למה לא יקיים מצוות ק"ש.

הרמב"ם בהלכות תפילין (פ"ד הכ"ג) כתב, וז"ל, לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו, ואפילו בתוך ד' אמות של מת או בתוך ד' אמות של קבר צריך לחלוץ תפילין עד שירחיק ארבע אמות. ולא ילבש אדם תפילין עד שיכסה ערותו וילבש בגדיו. הנושא משאוי על ראשו, חולץ תפילין של ראש עד שיסיר המשאוי מעליו. ואפילו מטפחת אסור להניח על הראש שיש בו תפילין. אבל צונף הוא מצנפתו על תפילין, ע"כ. והנה עצם הדין שלא יהא לבוש בתפילין מזכיר הרמב"ם כמו שנכתב בגמ'. אבל הרמב"ם הוסיף הוספה חשובה במה שהזכיר דין זה ביחד עם שאר הדינים, שיראה כאילו כולם בכלל מושג אחד, ואם טעם אסור לבישת תפילין הוא משום לועג לרש, הרי אין לו שום קשר עם שאר הדינים שזכרו בהלכה זו, שהם דינים הנוגעים בכבוד התפילין.

הרמב"ם בהלכות ס"ת (פ"י ה"ו) כתב, וז"ל, לא יאחו אדם ספר תורה בזרועו ויכנס בו לבית המרחץ או לבית הכסא או לבית הקברות, אע"פ שהוא כרוך במטפחות ונתון בתוך התיק שלו. ולא יקרא בו עד שירחיק ד' אמות מן המת או מבית הכסא. ולא יאחו ס"ת כשהוא ערום. ואסור לישב על המטה שס"ת עליה, ע"כ. והנה גם כאן צירף הרמב"ם קריאה בס"ת בבית הקברות ביחד עם האסור לאחוז בס"ת כשהוא ערום, וכעין מה שעשה בהלכות תפילין. אבל יותר בולט כאן מה שהרמב"ם סובר שאסור אחיזה בס"ת בבית הקברות הוא אסור בפני עצמו, ואינו תלוי בקריאה. והרי הרמב"ם מונה כאן שני אסורים לגבי ס"ת בבית הקברות: אסור אחד הוא לאחוז בס"ת, וגם אסור שני לקרוא בס"ת בבית הקברות, ולא כדעת שאר הראשונים שסוברים שיש כאן רק איסור אחד שלא לקרוא דברי תורה שהוא דין לגמרי נפרד מהחפצא של הס"ת. וטעמם, כמו שהזכרנו לעיל, שהאסור של לועג לרש הוא שלא לקיים מצוות בבית הקברות, ולכן אין החפצא של הס"ת גוגע לאסור לועג לרש. אבל מדברי הרמב"ם מוכח שאין עניינו כלל לקריאת דברי תורה, אלא ענין אחר הוא, שהרי בהלכות ק"ש (פ"ג ה"ד) כתב, וז"ל, ולא ק"ש בלבד, אלא כל ענין שהוא מדברי קודש אסור לאומרו בבית המרחץ ובבית הכסא, ואפילו אמרו בלשון חול, ע"כ. הרי מוכח מלשונו שם, שאין דברי תורה אסורין בבית הקברות, אלא מוכח שאיסור קריאה בס"ת לפי הרמב"ם הוא מטעם אחר, כמו שאיסור לבישת תפילין הוא מטעם אחר, ולא מטעם אסור לועג לרש באופן שפירשו אותו שאר הראשונים.

הרמב"ם כתב בהלכות אבל (פי"ד הי"ג), וז"ל, בתי הקברות אסורין בהנאה. כיצד, אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין עושין בהן מלאכה, ולא קורין בהן ולא שונין בהן. כללו של דבר, אין גיאותין בהן, ולא נוהגין בהן קלות ראש. לא ילך אדם בתוך ארבע אמות של קבר ותפילין בידו וספר תורה בזרועו ולא יתפלל שם. וברחוק ד' אמות מותר, ע"כ. והנה יש כאן הרבה דיוקים. קודם כל יראה שהרמב"ם חוזר על כל מה שכבר אסר במקומות אחרים שכבר הזכרנום. וכשחוזר, יש שנויים חשובים כאן ממה שכתב באותם המקומות, לענין תפילין, הרי לעיל כתב שלא יכנס לבית הקברות כשהתפילין בראשו, וכאן כתב שיש אסור כשהתפילין בידו, אע"פ שאינם בזרועו. ולענין ס"ת הזכיר כאן ענין אחיזה בזרועו, ולפי גירסתנו, לא הזכיר ענין הקריאה בס"ת [אף שבגרסאות אחרות מוזכר ענין קריאה בס"ת], ולעיל בהלכות ס"ת הזכיר שניהם. וגם כאן הזכיר איסור התפילה, ולא הזכיר ענין ק"ש. בסך הכל, חזר על כל הדברים עם שינויים חשובים. וצריך להבין למה חזר על הכל, ולמה חזר בשנויים אלה.

ויראה לי בדברי הרמב"ם שמרומז בלועג לרש לא רק אסור של עסק בדברים מסויימים בבית הקברות מטעם פגיעה בכבוד המת, אלא שיש גם אסור בהעשות הדברים המסויימים האלה בבית הקברות מחמת פגיעה בכבוד הדברים האלה עצמם. הרי שהרמב"ם מחולק על הראשונים בשני אופנים. שלפי הרמב"ם, יש גם פגיעה באלה הדברים כשנעשים בבית הקברות חוץ מן הפגיעה במתים. ועוד מחולק הרמב"ם עליהם שלפי שאר הראשונים, ענין הפגיעה נוגע לעשיית כל המצוות בכלל, אבל לפי הרמב"ם, הפגיעה בין בבית הקברות ובין בדברים עצמם נוגעת רק בדברים מסויימים ומיוחדים.

והנה נבאר דעת הרמב"ם בפרוטרוט: בהלכות ק"ש קובע הרמב"ם שק"ש מופקעת ואסורה בבית הקברות, כמו שהיא מופקעת ואסורה בבית הכסא. והרמב"ם סובר שזה נאמר דווקא לענין מצוות ק"ש, שהגמ' בסוטה אמרה, מת תופס ד' אמות לק"ש, ולא הוזכר דבר אחר. ועוד, שלשון הגמ' שם משמע שק"ש מופקעת בבית הקברות, שלא נאמר בלשון אסור, אלא בלשון מת תופס ד' אמות, שמשמעה שאין הד' אמות ראויין לק"ש. ואף שמדברי הרמב"ם שם משמע שדין זה נאמר רק לענין ק"ש, הרי הרמב"ם בהלכות תפלה (פ"ד ה"ח) פסק, שטהרת המקום בתפלה מעכבת, ובתוך דבריו שם כתב, וז"ל, כללו של דבר, כל מקום שאין קורין ק"ש, אין מתפללין בו. וכשם שמרחיקין מצואה וממי רגלים וריח רע ומן המת ומראיית הערוה לק"ש, כן מרחיקין לתפלה, ע"כ. הרי לפי דעת הרמב"ם הפקעת מקום ואיסורו נוגעים לשני דברים, ק"ש ותפלה. וכן מוכח מהרמב"ם בהלכות אבל, ששם כתב על האסור מטעם הפגיעה במת, והזכיר שאין מתפללין בבית הקברות, ולא הזכיר ק"ש, משום שאין חילוק בין ק"ש לתפלה בדין זה, וכבר הזכיר ק"ש בנוגע

לדין זה בהלכות ק"ש. ובטעם הפקעת ק"ש ותפלה מבית הקברות ולא שאר דברים, אינו ברור כל כך אא"כ נאמר מפני שק"ש ותפלה נקראין עבודה בדברי חז"ל, וכמו שמבואר בב"ק (צב:), ועבדתם את ה' אלקיכם, זו ק"ש ותפלה, ונאסרו והופקעו עבודת ה', שהיא התפלה והק"ש, מבית הקברות, ואף שאין הטעם ברור כ"כ, מ"מ הדין מבואר מאד.

בנוגע לתפילין וס"ת, כבר הראנו לדעת שאין עניינם עשיית המצוות, אלא בוודאי עניינם כבוד ס"ת ותפילין, וביסוד היינו קדושת חפצא של תורה. הרי הרמב"ם בהלכות שבועות כותב (בפי"א הי"א), וז"ל, הדיינין שהשביעו בלא נקיטת חפץ בידו, הרי אלו טועים, וחוזר ונשבע וס"ת בידו. ואם אחז תפילין בידו והשביעוהו, אינו חוזר ונשבע, שהרי אחז תורה בידו, וכמו ספר הן, ע"כ. ומאי שנאסרו בבית הקברות, אינו ר"ל סתם המצא הס"ת והתפילין שם, אלא נאסר התייחסות האדם לתורה באופנים הרגילים, כגון אחיזת ס"ת בידו, וגם תפילין בידו, או תפילין בראשו, או קריאה בספר תורה, וא"כ ההתקשרות הזאת לתורה נאסרה בבית הקברות מטעם פגיעה בתורה, וכמו שמבואר בהלכות תפילין ובהלכות ס"ת, וגם נאסרה התקשרות זאת מטעם פגיעה בבית הקברות, וכמו שמבואר בהלכות אבל. שהרי במס' ברכות הדברים נאמרו בלשון איסור, ולא בלשון הפקעה, כמו בק"ש, שהרי לענין ס"ת ותפילין לא שייך אלא לשון של איסור, דלא איירי לענין קיום מצוות, אלא איירי לענין התייחסות לתורה ולתפילין.

ומה שהשמיט הרמב"ם מצות ציצית, היינו משום שאין לו שום קשר ללועג לרש, והגמ' בעצמה לא הזכירה לועג לרש בנוגע לציצית, אלא אמרה למחר הן באין אצלנו ועכשיו הן מחרפין אותנו, ולפי דעת הרמב"ם כנראה, דבר זה ענין אחר הוא ולא מטעם לועג לרש.

הרי שנתבארו כל דברי הרמב"ם המפוזרים, והכל עולה יפה, וביחוד לפי פשטות הגמ', שלמעשה לא הזכירה אלא ק"ש, תפילין וס"ת לענין אסור לועג לרש.